

УДК 061.22(477)
“1918”:930.24

Г.А. ДОРОНІНА, кандидат історичних наук,
науковий співробітник,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»,
e-mail: budzika86@gmail.com

О.Г. ЛУГОВСЬКИЙ, кандидат історичних наук,
науковий співробітник,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»,
e-mail: aglugovskij.1951@gmail.com

Ю.І. МУШКАЛО, кандидат історичних наук,
науковий співробітник,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»,
e-mail: mushkalo@ukr.net

Ю.О. ХРАМОВ, доктор фізико-математичних наук,
професор, завідувач відділу,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»,
e-mail: fenixprint@ukr.net

СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ В 1918 р.: ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

У статті висвітлено передісторію створення Української академії наук (УАН), зокрема діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка та Українського наукового товариства як попередників УАН, докладну хронологію подій, пов'язаних зі створенням, на думку М.С. Грушевського, УАН у Києві протягом 1918 року, на тлі зміни політичної влади в той період — від Української Народної Республіки до Гетьманату і Директорії, аж до приходу більшовиків. Відображено відмінності у поглядах М.С. Грушевського та В.І. Вернадського на модель національної академії наук; роботу Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН та проблеми, з якими вона стикалась, її особовий склад; завдання і структуру УАН. Наведено оригінал Закону про заснування Української академії наук в м. Києві. Також згадано про спроби деяких членів Українського наукового товариства поставити під сумнів легітимність створення Академії. Названо причини фальсифікації справжньої дати створення Академії наук в Україні, яку відновлено наприкінці 80-х років.

© Г.А. ДОРОНІНА,
О.Г. ЛУГОВСЬКИЙ,
Ю.І. МУШКАЛО,
Ю.О. ХРАМОВ,
2018

Ключові слова: *Українська академія наук (УАН), Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Українське наукове товариство, Українська Центральна Рада, Міністерство освіти та мистецтв, Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН, Спільне зібрання УАН, статут, Відділ.*

Передісторія. В другій половині XIX — на початку XX ст. в Україні існувала досить розгалужена система вищих навчальних закладів для підготовки національних кадрів для господарства, освіти, науки і культури, де проводилася також певна наукова робота в галузі гуманітарних, природничих і технічних наук. Чимало учених зробили помітний внесок у розвиток світової науки, а піонерські досягнення окремих її представників висунули їх у передовий загін наукової еліти [1; 2].

Це дає підстави стверджувати, що вже на початку XX ст. в Україні існували всі умови для створення найвищої наукової установи — Академії наук, яка на якісно нових засадах, проте за допомогою держави об'єднала би провідних учених, забезпечивши їм успішну наукову діяльність, і організувала широку мережу науково-дослідницьких інститутів найрізноманітнішого профілю.

Існує ціла низка версій стосовно ідеї про необхідність створення Української академії наук. Наприклад, Н.Д. Полонська-Василенко вважає, що перші спроби утворення такої установи робилися в кінці 80-х — на початку 90-х років XIX ст. у Західній Україні, оскільки в межах Російської імперії після Емського акту 1876 р., який не тільки забороняв українське друковане слово, а й узагалі припиняв український культурний рух, це було взагалі неможливо. У Києві цю ідею підтримували В.Б. Антонович, М.В. Лисенко, К.П. Михальчук, В.Ф. Смиренко та ін., які 1873 р. сприяли відкриттю Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, яке розгорнуло всебічні дослідження минулого і сучасного України. На жаль, 1876 р. відділ було закрито і розпочато активну діяльність цього осередку, який, на думку Н. Полонської-Василенко, можна розглядати як *«перший крок на шляху до створення Академії наук»*, припинилася [3, с. 9].

Сприятливий ґрунт для нової спроби створення Української академії наук існував у Західній Україні. І таку спробу було зроблено у Львові 1873 р., коли з ініціативи письменника і громадського діяча О.Я. Кониського та української поміщиці з Полтавщини Є.І. Милорадович-Скоропадської і ще кількох осіб утворилося Товариство ім. Т. Шевченка, завданням якого було сприяння розвитку української словесності. Засновники Товариства добре розуміли, що воно могло стати потужним науковим осередком, який відповідав би рівню світових наукових закладів. В одному з номерів журналу «Правда» (1889 р.) О.Я. Кониський опублікував статтю, в якій обстоював необхідність перетворення Товариства на суто наукове, на зразок Краківського, що стало предтечею Польської академії наук. З ініціативи О.Я. Кониського, О.Г. Барвінського та В.Б. Антоновича цю пропозицію в квітні

1890 р. винесено на обговорення на найближчі загальні збори товариства. Одержавши підтримку членів товариства, ініціативна група підготувала проект нового статуту, який на початку 1892 р. було схвалено загальними зборами. З цього часу товариство стало називатися Науковим товариством ім. Т. Шевченка (НТШ) [4]. Воно мало структуру у вигляді трьох секцій: історико-філософської, філологічної та математично-природописно-лікарської. Почали виходити «Записки НТШ» — основний друкований орган НТШ, редактором якого 1895 р. став М.С. Грушевський, який за рік до цього переїхав до Львова з Києва на посаду професора Львівського університету. Тут М.С. Грушевський перейнявся ідеєю створення Української академії наук, натхненником якої був його вчитель В.Б. Антонович, і почав реалізовувати її першу модель на основі НТШ, головою якого він був обраний 1897 р. Вже наступного року він писав: «Наша задача — прийти з часом до українсько-руської Академії наук стоїть міцно» [5].

Прагнучи перевести НТШ на академічні рейки, М.С. Грушевський 1898 р. провів реформу статуту НТШ. Змінений статут передбачав поділ на дійсних членів — осіб високої наукової кваліфікації, і звичайних членів, які ще не мали особистих заслуг перед наукою, але бажали нею займатись. Перших 32 дійсних членів (12 — у першій секції, 10 — у другій, 10 — у третій) обрано на загальних зборах 1 червня 1899 р. В подальшому дійсних членів обирали секції і подавали на затвердження Президії НТШ. Тільки дійсні члени мали право обіймати керівні посади в НТШ, що забезпечувало ведення справи на належному науковому рівні. Членами НТШ обирались також іноземні вчені, серед яких були А. Ейнштейн, М. Планк, Д. Гільберт, А.Ф. Йоффе, О.О. Шахматов та ін.

Хоча робота в НТШ проводилася успішно, австрійська конституція не забезпечувала жодних перспектив для переведення його в ранг офіційної академії. Це добре розумів М.С. Грушевський.

«Сьогодні Товариство ім. Т. Шевченка організоване цілком за типом західноєвропейських академії наук, — зазначав він, — йому бракує лише титулу академії, і, мабуть, довго бракуватиме, бо для цього необхідний законодавчий акт, а при нинішньому становищі, коли австрійський уряд у ставленні до русинів керується поглядами поляків, які в кожному культурному досягненні русинів бачать порушення свого стану посідання, розраховувати на таку милість уряду не можна» [6, с. 119].

І він робить другу спробу втілення своєї мрії, намагаючись відтворити вже випробувану «модель» Академії наук на київському ґрунті. На післяреволюційній хвилі 1907 р. йому вдалося створити в Києві Українське наукове товариство (УНТ), членами якого стали кращі представники української інтелігенції. Головою УНТ було обрано М.С. Грушевського, який, продовжуючи керувати НТШ, водночас відроджував його кращі академічні традиції вже в новому місці. Так, у § 13 статуту УНТ зазначалося, що це є об'єднувальний центр, який стоїть «напередодні реального перетворення по суті у вільну Наукову Академію, філіали якої відкриють щільною мережею всю

Вкраїну». Маючи статі, за задумом М.С. Грушевського, «другою українською академією наук в мініатюрі», воно утворило аналогічно до НТШ три секції: історичну, філологічну і природничо-лікарську, започаткувавши при них низку спеціальних комісій і склавши досить широкий план видання наукових праць. У 1913 р. М.С. Грушевський подав у відставку з посади голови НТШ, відмовився (на 116-му томі) від редагування «Записок НТШ» і переїхав до Києва. Проте столипінський циркуляр 1910 р., який забороняв усі українські видання, товариства, клуби тощо, а згодом Перша світова війна майже повністю загальмували діяльність УНТ [8, с. 36].

Лютнева революція 1917 р. дала можливість М.С. Грушевському, вже всесвітньо відомому вченому, громадському діячу, людині високого особистого авторитету [9], повернутися до Києва, де він зайнявся політичною діяльністю, очоливши Українську Центральну Раду (УЦР) — керівний орган Української Народної Республіки (УНР), створеної III Універсалом 20 листопада 1917 р., а IV Універсалом проголошено її повну державну незалежність і самостійність [10; 11]. Доля втретє надала йому шанс, і цього разу цілком реальний — організувати в Україні найвищу наукову установу, Національну академію наук, але він не скористався ним до кінця. Настав час, зазначав М. Грушевський, «передягти наукову роботу, розвинену на київському ґрунті протягом XIX століття, в національну українську одежу» [9].

29 березня 1917 р. на Загальних зборах УНТ за пропозицією М.С. Грушевського порушено питання про необхідність реальних дій для заснування Української академії наук. 8 червня 1917 р. на об'єднаному засіданні секцій УНТ обрано комісію з 12 осіб з утворення академії (М.С. Грушевський, А.М. Лобода, Г.Г. Павлуцький, В.І. Лучицький, О.С. Грушевський, О.В. Корчак-Чепурківський та ін.) [5; с. 75]. Комісія мала виробити статут майбутньої академії та з'ясувати питання її фінансування, проте в складних умовах 1917 — початку 1918 рр. вона навіть не приступила до роботи. Тільки 3 квітня 1918 р. до Міністерства освіти та мистецтв УНР було подано пропозицію про необхідність фінансування УНТ з метою його реорганізації в Українську академію наук. Існуючи вже 10 років за рахунок дуже обмеженого бюджету, зазначалося у поданні УНТ, підписаному О.С. Грушевським, воно проводило свою діяльність у скромних масштабах, які ще зменшилися за часів війни.

«В минулому 1917 році Українське наукове товариство почало поволі відновлювати свою діяльність, але поширитися й розвинути в такій мірі, як се належало б найвищій науковій інституції в момент відродження країни, що ступила на шлях широкого політичного й культурного життя, не могло за браком коштів і відповідного помешкання, — йшлося в поданні. — Тепер, при нинішньому розвитку політичного і державного життя Вкраїни, Українське наукове товариство вважає необхідним для успіху культурно-просвітнього життя народу широко провадити свою діяльність, систематично розробляючи різні галузі науки, знайомлячи й ширшу публіку зі своїми роботами на наукових прилюдних засіданнях, провадячи інтенсивно видавництво наукових кни-

жок, а також утворити фундаментальну наукову бібліотеку, упорядити й поширити свій музей та інше» [2, с. 72].

На вирішення цих завдань УНТ просило виділити з державних асигнувань 150 тис. крб, з них 100 тис. крб — на видавничу діяльність, 15 тис. крб — на роботу термінологічної комісії, 10 тис. крб — на улаштування музею та 25 тис. крб — на розширення бібліотеки. Виходячи з того, що в результаті всіх цих заходів УНТ мала перетворитися на Українську академію наук, йшлося про виділення йому вже у поточному році ще 50 тис. крб, і загалом сума в 1918 р. мала становити 200 000 крб.

Проте до кінця існування Центральної Ради залишалися лічені дні, і пропозиція УНТ не розглядалася. Як зазначав часопис «Наше минуле» (1918, № 2), УНТ перше поставило перед молодією державою питання про створення Української академії, але згаяло час і випустило цю справу з рук. Швидше за все з боку УНТ це було проявом характерної для того часу неспроможності доводити справу до кінця та ефективно працювати. Нагадаймо, що на чолі держави тоді стояв саме М.С. Грушевський, який мав би вирішити це питання. Можливо, він занадто захопився політичною діяльністю або ж не вважав створення Академії наук державною справою. В усякому разі ті можливості, які він мав на той час, не було використано. Згодом він писав, що при Центральній Раді:

«З реалізацією «Української Академії» <...> не вважали потрібним спішити — тим більше, що бурхливі умови життя не дуже сприяли чисто академічній, науково-дослідчій роботі», а члени Українського наукового товариства у Києві «головну увагу віддавали <...> перебудові міського і сільського самоврядування» [10, с. 148].

До того ж просто поміняти вивіску УНТ на Академію, як хотіли деякі, на наш погляд, неможливо. Адже Національна академія наук — це якісно нова структура держави в галузі науки. Про це свідчить і світовий досвід. Навіть побіжний аналіз статутів УНТ і НТШ та їх структур, перелік завдань, що постають перед новою найвищою науковою установою країни на початку ХХ ст., коли наука вже стала розгалуженою системою знань, свідчив, що проста заміна назви неможлива. Мабуть, це добре розумів і сам М.С. Грушевський. Однак, перебуваючи у полоні старих стереотипів, які склалися у нього ще за часів головування в НТШ, у справі організації національної академії в 1917—1918 рр. він не зміг подолати їх, як це зробив дослідник-природознавець В.І. Вернадський. Цілком імовірно, що як державний діяч М.С. Грушевський добре бачив труднощі, які виникали під час формування владних структур в Україні, оцінював некомпетентність і слабкість державних мужів у конкретних справах, нерішучість у вирішенні питань в галузі культури й освіти, загальну нестабільність політичної обстановки, і це зупиняло його. Але це тільки наші міркування. І довести до кінця справу організації Української академії наук судилося іншим.

Заснування Української академії наук у Києві та її організаційне оформлення. 22 січня 1918 р. Українською Центральною Радою (УЦР) видано ІV

Універсал, яким проголошено державну незалежність і самостійність Української Народної Республіки, де зокрема, йшлося:

«...ми, Українська Центральна Рада, оповіщаємо всіх громадян України: Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від нікого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу. Зо всіма сусідніми державами, як то: Росія, Польща, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді й приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя Самостійної Української Республіки. Влада в ній буде належати тільки народіві України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі Збори, будемо правити ми, Українська Центральна Рада, представництво робочого народу, селян, робітників і солдатів, та наш виконуючий орган однині матиме назву Ради Народних Міністрів» [11].

До цього I Універсал УЦР від 23 червня 1917 містив заклик до розбудови Української автономної республіки в межах Російської держави, II Універсал УЦР від 16 липня 1917 проголошував її місцевим автономним органом самоврядування України і III Універсал від 20 листопада 1917 проголосив створення Української Народної Республіки (УНР) у складі 9 губерній як автономної складової частини майбутньої демократичної Російської Федерації.

25 грудня 1917 у Харкові як альтернативу УНР на Першому Всеукраїнському з'їзді Рад проголошено Українську Радянську Республіку зі столицею в Харкові у складі Російської Радянської Федеративної Республіки. 27 грудня обрано і перший радянський уряд України, від імені якого червоні більшовицькі війська почали наступ на Київ [10]. 8 лютого 1918 р. УЦР та її уряд як орган виконавчої влади залишили Київ, наступного дня в Київ вступили червоні війська, що стало початком першого (тритижневого) більшовицького панування в місті. Але вже 1 березня більшовики залишили Київ, і в місто ввійшли загони, віддані УЦР. Наступного дня до Києва повернулися УЦР та її уряд.

3 березня 1918 р. за домовленістю з УЦР до Києва вступили німецькі війська. Проте нездатність проводу УЦР до державотворення, невміння організувати дієздатну владу призвели врешті-решт до її повалення. 29 квітня відбувся Всеукраїнський з'їзд хліборобів, на якому скасовано владу УЦР і проголошено гетьманом України генерала П.П. Скоропадського, що стало початком періоду Гетьманату. На короткий час Україна стабілізувалася як держава, було забезпечено її економічне зростання та культурний розвиток [10]. Так, вже 5 травня П.П. Скоропадський затвердив план роботи Міністерства освіти та мистецтв, який подав міністр М.П. Василенко [12]. В плані, зокрема, передбачалися українізація школи, заснування українських університетів, Української академії наук у Києві та Національної бібліотеки.

Тоді ж М.П. Василенко запропонував В.І. Вернадському — видатному вченому в галузі природознавства, члену Петербурзької Академії наук з великим досвідом академічної роботи очолити роботу з організації академії [13]. І вже 18 травня 1918 р. той відправив з Полтави листа В.П. Василенку, в

якому йшлося про конкретні міркування щодо організації Академії наук України, пообіцявши підготувати і привезти в Київ відповідну записку. У листі В.І. Вернадський надає конкретної форми своїм попереднім ідеям у галузі організації науки:

«Мені здається, що треба рішуче стати на новий шлях, на якому стоїть Петроградська академія наук, розширивши далі цю організацію, — писав він. — Академія наук — не просте товариство, що не має своїх інститутів (як застаріла щодо організації Паризька, яка, до речі, теж змінюється). Але Академія наук є об'єднання державних установ: Бібліотека, Архів, Геологічна і, якщо можливо, Географічна карта, національні музеї, інститути для дослідних і гуманітарних наук повинні бути об'єднані достатніми засобами., перш за все повинно бути створено добре обставлене відділення української мови, літератури і історії <...> і ті відділи інститутів, які пов'язані з практично важливими для держави інтересами — пов'язані з вивченням продуктивних сил країни та економіко-статистичним її обстеженням» [13, т. 1, кн. 1, с. 543].

В результаті 8 червня 1918 р. при Міністерстві освіти та мистецтв України заснуються дві комісії: перша — з вироблення законопроекту про заснування Української академії наук (УАН) у Києві і при ній Національної бібліотеки, Національного музею й ряду наукових інститутів; друга — у справах вищої школи і наукових закладів. Головою цих комісій було призначено В.І. Вернадського за його згодою. Тоді ж Міністерство освіти та мистецтв України надіслало до Ради УНТ листа з пропозицією обрати представника УНТ для участі в роботі Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН (далі — Комісія) [15, с. 23].

19 червня 1918 р. УНТ сповістило Міністерство освіти та мистецтв України, що надішле в Комісію не одного, а чотирьох своїх представників, по одному від кожної зі своїх секцій. 23 червня відбулися Загальні збори УНТ, на яких озвучено позицію Міністерства освіти та мистецтв України щодо майбутньої Академії, — організація УАН є державною справою і нею повинно займатися Міністерство освіти та мистецтв України, а не УНТ, тобто УАН має бути державною установою. Присутні на Загальних зборах не погодилися з цим і прийняли амбіційну постанову, в якій, зокрема, зазначалося:

«УНТ вважало, що як стара українська наукова установа воно повинно взяти найближчу участь в організації Академії наук. А між тим справа організації Комісії і запросини до неї відбуваються без участі і порозуміння з УНТ, від якого перейнято ініціативу утворення УАН. Висловлюючи свій жаль з приводу порушення законних громадських прав Української наукової інституції, загальні збори УНТ від 23 червня сподіваються, що міністр освіти, який разом з іншим є членом наукового товариства, в загальній праці над цією справою прийме до уваги значіння і ту роль, яку відіграло УНТ в науковій роботі, що надавало йому право перетворення в Національну академію наук» [8, с. 115].

Обрана від УНТ делегація у складі П.А. Тутковського, Г.Г. Павлуцького і О.В. Корчака-Чепурківського передала до Міністерства освіти та мистецтв України цю постанову. На засіданні Ради УНТ 30 червня 1918 р. П.А. Тутковський розповів про бесіду, що відбулася у Міністерстві. М.П. Василенко

погодився ввести до складу Комісії чотирьох представників УНТ, але рішуче відмовився передати УНТ всю справу організації Академії [8, с. 116].

Необхідно зазначити, що формування Комісії відбувалося з певними труднощами. В.І. Вернадський запросив до роботи в Комісії М.С. Грушевського, але той категорично відмовився від цієї пропозиції, хоча через свого брата Олександра запросив В.І. Вернадського до себе, щоб пояснити свою позицію. Дотримуючись усіх правил конспірації, В.І. Вернадський прийшов на квартиру, де переховувався від «чорної сотні» колишній голова Центральної Ради. І тут відбулася розмова, яка остаточно з'ясувала протилежність їх позицій щодо статусу і структури майбутньої Української академії наук. За моделлю М.С. Грушевського помітна перевага надавалася розвитку історико-філологічних наук з метою якомога повнішого вивчення національних особливостей України. При цьому він виходив зі структури деяких західноєвропейських академій, а також структури і практики керованих ним наукових товариств — Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові та Українського наукового товариства в Києві. В обох товариствах було добре поставлено роботу з українознавства, але зовсім недостатньо розвивалися природознавство і прикладні науки. Крім того, М.С. Грушевський вважав, що Академія наук — це самоврядна громадська організація, в заснування і функціонування якої не може втручатися держава. Так, М.С. Грушевський фактично самоусунувся від організації УАН.

Остаточно до складу Комісії увійшли: професор Харківського університету Д.І. Багалій, професор Київського політехнічного інституту М.Ф. Кащенко, ректор Київського університету Є.В. Спекторський та професори університету Б.О. Кістяківський, Й.Й. Косоногов, О.В. Сперанський і М.І. Туган-Барановський, а також Г.Г. Павлуцький і П.А. Тутковський (представники УНТ), професор Петроградського інституту шляхів С.П. Тимошенко, професор Лазаревського інституту східних мов у Москві А.Ю. Кримський, професор Донського університету Є.К. Тимченко (представник УНТ) та завідувач дослідними полями і центральною дослідною станцією Всеросійського товариства цукрозаводчиків професор С.Л. Франкфурт. Було запрошено також академіка Петербурзької АН В.М. Перетца, але він не брав участі в роботі Комісії, не відповіли на запрошення члени НТШ, не змогли приїхати В.С. Іконников, В.О. Палладін і М.Ф. Сумцов, по дорозі з Петрограда до Києва помер Ф.К. Вовк. Секретарем Комісії обрали голову Архівно-бібліотечного відділу Головного управління мистецтва та національної культури В.Л. Модзалевського. Роботу Комісії обслуговували технічні працівники цього відділу, в його приміщенні по Бібіковському бульвару, 14 (нині бульвар Т. Шевченка, 14) проходили засідання Комісії [9, с. 81—82].

7 липня 1918 р. М.П. Василенко надіслав В.І. Вернадському листа, де навів перелік першочергових питань, якими мала займатися Комісія для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук [15, с. 24]:

1. Про придбання та обладнання друкарні Академії наук;
2. Про вибір приміщення, де могла б почати роботу Академія, а також місяця майбутнього спорудження її приміщень;
3. Питання про Національну бібліотеку та Національний музей, тісно пов'язані з Академією наук;
4. Обговорення питання про придбання книг та експонатів, які мають наукову цінність.

Серед інших питань, кількість яких доходила до 30, були такі [2, с. 78]:

1. Мова видань Академії.
2. Офіційна мова Академії.
3. Академія як установа, що складається з академіків.
4. Самоврядування Академії.
5. Академія як дослідницький орган.
6. Склад відділень Академії.

...

16. Питання про початковий склад академіків.

...

20. Український національний архів.

...

22. Навчальний характер Академії.

...

24. Про семінарії.

25. Керування УАН тощо.

9 липня 1918 р. в кабінеті М.П. Василенка в Міністерстві освіти та мистецтв України (Бібіковський бульвар, 14) відбулося перше засідання Комісії, на якому були присутні М.П. Василенко, В.І. Вернадський, Д.І. Багалій, М.Ф. Кашенко, Й.Й. Косоногов, Г.Г. Павлуцький, О.В. Сперанський, С.П. Тимошенко, Є.К. Тимченко, П.А. Тутковський, В.Л. Модзалевський. Відкриваючи засідання, М.П. Василенко зазначив, що до цього часу розвиток української науки та українське відродження стримувалися багатьма перешкодами. Нині ж виникли сприятливі обставини, і утворення в Києві Української академії наук бере на себе Українська держава. Таке завдання не здатне вирішити самоврядне товариство, і тільки участь держави може найшвидше і найповніше розв'язати його. Зокрема, він сказав:

«Утворення Української Академії наук має і велике національне значення, бо ще й досі є багато людей, які скептично і з насмішкою ставляться до українського руху та відродження, не мають віри в життєві сили українського народу, не вважають можливим розвиток української мови і науки. А для тих, хто вірить в життєздатність українського народу <...> утворення Академії наук має величезну вагу, є національною потребою і черговим питанням» [14, с. 3].

Після М.П. Василенка з програмною промовою виступив В.І. Вернадський, який виклав свій погляд на завдання і структуру УАН. На його думку, в ній мають бути чотири відділи: історично-філологічний (з українською кла-

сою); фізично-математичний; економічно-юридичний; відділ прикладного природознавства. До складу цих Відділів мають входити такі наукові установи:

1. Національна бібліотека
2. Фізичний інститут
3. Інститут дослідчий біологічний (з прикладним відділом)
4. Хімічна лабораторія (з прикладним відділом)
5. Інститут мінералогічний (з прикладним відділом)
6. Національний музей з відділами археологічним, мінералогічним, передісторичної археології, етнографії, ботаніки, зоології, антропології, палеонтології
7. Історичний український музей
8. Астрономічна обсерваторія
9. Комісія для видання словника української мови.

Також йшлося про те, що при УАН мають бути створені постійні комісії, що дозволить залучити до творчої роботи всі наукові сили України, в першу чергу Комісія для дослідження продуктивних сил України, Комісія для дослідження економічно-статистичного життя та ресурсів України, Комісія для видання пам'яток українського письменства і мови. Статут УАН має бути складений так, щоб у разі потреби в ній могли створюватися нові дослідницькі установи. Хоча В.І. Вернадський і уявляв УАН як державну установу, він вважав, що після заснування вона повинна користуватися повною автономією і *«бути поставленою поза всякі впливи на її внутрішнє життя од органів державного урядування, які можуть мінятися <...> Її статут повинен дати їй широкі спромоги на вільну наукову працю та бути <...> гнучким, щоб вона могла йти слідом за вимогами життя»* [14, с. 8].

24 липня Комісія порушила питання про асигнування коштів на початкові роботи зі створення УАН та на утримання самої Комісії [2, с. 79], а також про необхідність виділення приміщень для новостворюваних академічних установ, і 26 липня 1918 р. Гетьман П.П. Скоропадський затвердив *«Закон Української держави про асигнування 200 тис. крб на початкові видатки на організацію УАН»* [15, с. 144]. 3 серпня 1918 р. на восьмому засіданні Комісії більшість її членів підтримали пропозицію В.І. Вернадського та погодилися з назвою *«Українська академія наук у Києві»* [15, с. 44]. 7 серпня Д.І. Багалій доповів на засіданні Комісії проект Статуту УАН. Комісія в цілому схвалила його, внівши до нього деякі зміни, зокрема УАН надавалося право створювати нові установи, прибутки від видань повинні йти на її користь, до наукових установ слід включити так звані семінарії для підготовки майбутніх професорів [15, с. 47]. На засіданні Комісії також прийнято рішення про видання *«Збірника праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві»* обсягом близько 8 друк. аркушів у кількості 600 примірників [15, с. 47].

12 серпня 1918 р. на засіданні підкомісії професор Київського університету Й.Й. Косоногов зачитав записку *«Про заснування Фізичного інституту Української академії наук у Києві»*. Серед усіх інституцій, що мають

бути відкриті при УАН, вважав він, в першу чергу (крім Національної бібліотеки) повинен бути Фізичний інститут.

«Необхідність відкриття в першу чергу Фізичного інституту, — писав він, — диктується <...> тим, що фізика <...> є підставою всього сучасного природознавства <...> І ще ясніше виступає ця необхідність, коли згадаємо, що з трьох старих університетів, котрі є на території України, лишень один Одеський має хоч і невеличкий, але все-таки розміщений в спеціально для нього збудованому будинку Фізичний інститут <...> Честь Української Держави вимагає, щоб для фундаменту природознавства — фізики було збудовано палац і обзаведено його всім необхідним для наукової праці. Сучасні фізичні інститути вимагають спеціального улаштування, як наприклад поміщення для оптичної праці, поміщення постійної температури, холодної лабораторії, спеціального забезпечення поміщень газом, водою, електричним током тощо. Все це можна уладити лише в будинку, спеціально проєктованім для цієї мети <...> Будучий академік на кафедрі фізики і будучий будівничий-архітектор повинні бути післані за границю, щоб докладно ознайомитися з улаштуванням великих фізичних інститутів і спеціальних лабораторій» [14, с. 14].

14 серпня 1918 р. було створено підкомісію у складі В.І. Вернадського, Д.І. Багалія, Г.Г. Павлуцького, С.П. Тимошенка і М.І. Тугана-Барановського для вирішення питання про тимчасове приміщення і постійне місце для УАН та її установ. За пропозицією Д.І. Багалія підкомісія мала визначити необхідний мінімум першочергових приміщень, для чого оглянути Звіринець, будівлі Кадетського корпусу і Комерційного інституту [15, с. 50]. Наступного дня до міністра закордонних справ надіслано листа за підписом В.І. Вернадського з низкою питань, спрямованих на полегшення перевезення з-за кордону українських книг [15, с. 90]. 31 серпня Комісія вирішила питання про вибір місця під Ботанічний сад, передбачивши необхідність виходу з нього до Дніпра [15, с. 55].

4 вересня 1918 р. після доопрацювання та обговорення Статуту майбутньої УАН всіма членами Комісії прийнято рішення обрати підкомісію у складі В.І. Вернадського, А.Ю. Кримського і М.І. Тугана-Барановського для остаточного редагування першого, загального, розділу Статуту [15, с. 58], а 17 вересня їй було доручено доопрацювати штати, кошторис і пояснювальні записки до них [15, с. 71]. Того ж дня відбулося останнє засідання Комісії та її підкомісій. Загалом Комісією проведено 23 засідання, причому два вересневі тижні стали найбільш насиченими, оскільки засідання проводилися подекуди щодня. 24 рази засідали підкомісії: з організації Історично-філологічного відділу — 7 разів; Фізично-математичного відділу — 9; Відділу соціальних наук — 3; антропологічна підкомісія — 2; підкомісія з придбання друкарні — 3. У роботі підкомісій разом із членами Комісії брали участь запрошені особи: О.Г. Алешо, І.Т. Волянський, Є.П. Вотчал, Г.М. Висоцький, О.С. Грушевський, К.Є. Добровольський, В.А. Косинський, А.М. Лобода, В.І. Лучицький, І.І. Огієнко, О.В. Фомін, М.П. Чубинський, В.Г. Шапошников, А.А. Ярошевич, М.О. Медзвєцький, М.М. Могилянський,

А.З. Носов. Комісія розробила законопроект про заснування УАН у Києві, проект Статуту і штатів УАН, розрахунок її витрат на жовтень-грудень 1918 р. Остаточне редагування цих документів було доручено В.І. Вернадському, А.Ю. Кримському і М.І. Тугану-Барановському. Вони звернулися до міністра освіти та мистецтв із проханням продовжити їх повноваження, оскільки термін роботи Комісії закінчився. Дозвіл було отримано. Пояснювальні записки до проектів організації трьох відділів, а також ряду інститутів, лабораторій, комісій, музеїв тощо, які обговорювалися на засіданнях, було видано окремою збіркою. У «Пояснювальній записці до законопроекту про заснування Української академії наук у Києві», підписаній міністром народної освіти і мистецтв М.П. Василенком, до Ради Міністрів України ще раз наголошувалося на значенні створення Академії наук для України і розкривалися причини, які зумовлювали це [16].

«Коли в Києві закладається Українська академія наук, то це викликається не самісінкими науковими інтересами, — зазначалося в записці. — З цим зв'язуються міркування величезної національної та державно-економічної ваги <...> Викликає Академію до життя, з одного боку, зріст та поглиблення національної свідомості українського громадянства, а з другого, необхідність швидко підняти виробливість та трудову міць українського народу та й використати в як найвищій мірі виробливі сили <...> Українська національна самосвідомість давно вже підійшла до питання про необхідність закласти Українську академію наук» [16, с. 3].

Він також зазначав:

«Академія наук повинна <...> бути великою установою, міцнішою для наукової праці, ніж осередки наукової праці, які вже існують на Україні. Тільки велика Академія наук, наділена усіма знаряддями для наукової роботи ХХ століття, зможе поробити ту працю, що їй ставлять часи, які ми переживаємо» [16, с. 10].

Але водночас в Україні почали розгортатися суспільно-політичні процеси, що не могло не відбитися на перебігу подій зі створення УАН та її становлення. 13 листопада 1918 р. на таємній нараді радикальні сили України (соціал-демократи, соціалісти-революціонери та соціалісти-самостійники) висловилися за збройну боротьбу проти гетьмана П.П. Скоропадського і обрали для керівництва повстанням Директорію в складі В.К. Винниченка (голова) та членів — С.В. Петлюри, Ф.П. Швеця, А.Г. Макаренка та П.М. Андрієвського. Це відбулося через два дні після капітуляції Німеччини, і коли керівники Росії анулювали Брестський мирний договір та розпочали збройний наступ на Україну [10].

Того ж дня прийнято постанову Ради Міністрів України, згідно з якою у розпорядження Міністерства народної освіти та мистецтв України для УАН та її установ на період з 1 листопада 1918 р. по 1 січня 1919 р. виділялося 869 216 крб 69 коп. [15, с. 164], а наступного дня П.П. Скоропадський затвердив закон про заснування УАН, який було надруковано у «Державному віснику» [15, с. 164—165]:

ЗАКОН УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПРО ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК В М. КИЄВІ

1. Ухвалити докладені до цього Статут та штати Української академії наук в м. Києві та її установ і закон цей перевести в життя з 1 листопада 1918 року.

2. З поміж перелічених у Статуті наукових установ Академії, окрім постійних комісій, витворюються в біжучому році: Фізичний інститут, Геодезичний інститут, Лабораторія для спроб над матеріалами при Інституті прикладної механіки, Ботанічний сад, Акліматизаційний сад, Демографічний інститут, Інститут для вивчення економічної кон'юнктури та народного господарства України.

3. Академії наук дається доручення розробити й подати на затвердження законодавчим порядком штати та обрахунок словянської кляси при історично-філологічному Відділі Академії, згідно з приміткою третьою § 6 Статуту Академії.

4. Всі інші установи, які перелічені в Статуті Академії, закладаються в виробленій нею послідовності. При тому їх діяльність зазначається Статутом, що його вона сама затверджує, а штати подаються од Академії на затвердження встановленим порядком.

5. Первісний склад Академії становлять дванадцяттеро академіків, що на подання од Міністра народної освіти та мистецтв, призначає Пан Гетьман, по чотири на кожен Відділ, з посеред таких осіб, яких місце їх побуту дає спромогу негайно приступити до діяльності в Києві. Ці дванадцяттеро академіків творять Спільне Зібрання та Відділи Академії наук.

6. Складені таким способом Спільне зібрання та три Зібрання відділів Академії наук негайно приступають до обрання з поміж себе Голови-Президента Академії, її Неодмінного секретаря та всіх інших виборних осіб, показаних Статутом, у порядку, який зазначено Статутом. Перше Спільне Зібрання Академії та перше Зібрання Відділів скликають найстарші літами академіки, і вони ж на тих Зібраннях головують і подають на затвердження вибраних на них службових осіб Академії, згідно з порядком, показаним у Статуті. Ці перші Зібрання скликаються тільки для обрання службових осіб.

7. Коли Пан Гетьман затвердить Голову-Президента Академії, її Неодмінного секретаря та інших виборних службових осіб, котрі показано у Статуті, тоді Спільне Зібрання та Зібрання Відділів уважаються зорганізованими та й можуть, скликаючись тим порядком, що показано в Статуті, приступити до обрання дальших академіків та до вирішення других справ, які підлягають їхньому віданню.

8. Уповноваження обраного таким способом першого Голови-Президента Академії та її Неодмінного секретаря мають силу аж доти, доки число академіків у Спільному Зібранні не досягне 24 академіків; тоді призначаються нові вибори Голови-Президента та Неодмінного секретаря, згідно з Статутом Академії, на трьохріччя. Так само, перші Голови Відділів задержують свої

уповноваження доти, доки число академиків на Відділах не досягне: на Відділі історично-філологічних наук семеро академиків; на Відділі Фізично-математичних наук десятьох академиків і на Відділі соціальних наук семеро академиків.

9. Надати право Академії наук визначати обрахунковим порядком ті суми, що потрібні кожного року на господарські та організаційні трати, та вносити їх на затвердження встановленим у Статуті порядком, аж доки Академія наук остаточно зорганізується і буде спромога ввести господарські трати в обрахунок.

В. о. Голови Ради Міністрів А. РЖЕПЕЦЬКИЙ
Міністр народної освіти та мистецтва П. СТЕБНИЦЬКИЙ

14 листопада 1918 р. також було видано наказ гетьмана щодо Міністерства народної освіти та мистецтв України про призначення перших дійсних членів (академиків) УАН. Ними стали Д.І. Багалій, А.Ю. Кримський, М.І. Петров, С.Й. Смаль-Стоцький (у Відділі історично-філологічних наук); В.І. Вернадський, С.П. Тимошенко, М.Ф. Кашенко, П.А. Тутковський (у Відділі фізично-математичних наук); М.І. Туган-Барановський, Ф.В. Тарановський, В.А. Косинський, О.І. Левицький (у Відділі соціальних наук) [13, с. 166—167]. Кандидатури академиків першого складу було рекомендовано Комісією. Як згадував А.Ю. Кримський, однією з бажаних кандидатур був М.С. Грушевський. Більше того, і члени Комісії, і гетьман П.П. Скоропадський хотіли би бачити М.С. Грушевського на посту президента УАН. У спогадах П.П. Скоропадський писав:

«Перед тим, як відкрити Українську академію наук, ми довго обмірковували, хто мав бути її головою. Я був такої думки — та й усі зо мною погоджувалися — що це високе і почесне місце належить в Україні тільки Грушевському. Грушевського я завжди високо цінив як найбільшого нашого історика, поважав за його хоробрість, про яку мені доводилося не раз чути <...> Думалося мені, що коли б він зайняв місце голови Академії, то зміг би принести величезну користь українській науці <...> Тому я прохав позондувати ґрунт, як би він до такої пропозиції поставився. Відповідь була категорично негативна» [17, с. 15—16].

Цього ж дня в Білій Церкві, де стояли галицькі січові стрільці, Директорія розпочала повстання проти влади гетьмана П.П. Скоропадського — в Україні розпочалася громадянська війна.

26 листопада 1918 р. опубліковано «Статут Української Академії наук у Києві», зокрема в § 1 зазначалося, що «Українська академія наук у Києві є найвища наукова державна установа на Україні, що перебуває в безпосередньому віданні верховної власті». Він складався з 7 розділів. У першому розділі вказувався статус УАН, напрямки її діяльності, склад, штати; в другому — права УАН; в третьому йшлося про самоврядування УАН в четвертому — про права та обов'язки членів УАН (дійсних, почесних, членів-кореспондентів); в п'ятому — про Спільне зібрання (загальні збори) і зібрання відділів; у шостому — про наукові установи УАН і ті, що мають з нею зв'язки; в сьомому — про фінансування УАН [17; 18].

М.П. Василенко

В.І. Вернадський

П.П. Скоропадський

27 листопада 1918 р. у приміщенні УНТ по вул. Велика Підвальна, 36 (нині Ярославів Вал, 36) відбулося перше Спільне зібрання УАН. Головував на ньому найстаріший за віком О.І. Левицький, секретарем був наймолодший — С.П. Тимошенко. Крім них були присутні В.І. Вернадський, М.Ф. Кашенко, В.А. Косинський, А.Ю. Кримський, П.А. Тутковський і М.І. Туган-Барановський, тобто всього 8 з 12 академіків, призначених наказом гетьмана. М.І. Петров надіслав листа з проханням передати його голос О.І. Левицькому, оскільки через хворобу не може бути присутнім на зібранні. Зібрання ухвалило цю передачу права голосу як законну, зазначивши, що можуть бути подібні прецеденти в подальшому, однак ніхто не може мати більше двох голосів — свій та довірених. Через збіг обставин (не одержали вчасно повідомлення) не змогли прибути на засідання Д.І. Багалій, С.Й. Смаль-Стоцький і Ф.В. Тарановський. В.І. Вернадський пропонував відкласти вибори з огляду на відсутність 1/3 академіків, але решта присутніх була за їх проведення. Закритим голосуванням Зібрання одногосно обрало Головою-Президентом Академії наук В.І. Вернадського, який запропонував колегам на посаду неодмінного секретаря Академії А.Ю. Кримського. Ця пропозиція також пройшла одногосно при закритому голосуванні. Цього ж дня відбулися засідання II та III Відділів УАН. Головою II Відділу обрали М.Ф. Кашенка, III — М.І. Тугана-Барановського [15, с. 184—185]. 28 листопада 1918 р. наказом гетьмана затверджено обраних голів II та III Відділів і неодмінного секретаря УАН, 30 листопада — Голову-Президента УАН В.І. Вернадського [9, с. 108]. Таким чином, у листопаді 1918 р. організовано Українську академію наук у Києві, що стало винятковою і важливою подією в історії культури і науки України.

За статутом в УАН намічалось створити 45 структур: 15 інститутів, 14 постійних комісій, 6 музеїв, 2 кабінети, 2 лабораторії, ботанічний та акліматизаційний сади, астрономічну обсерваторію, біологічну станцію, друкарню та бібліотеку. Ми не випадково не називаємо у структурі УАН кафедри

(«катедри»), про які тривалий час писали майже всі дослідники її історії. Цей термін можна зустріти в багатьох документах з історії УАН, але він не означає реальні академічні структурні утворення. Терміном «катедри» тоді визначали галузь науки, спеціальність, за якою обиралися академіки.

Першим рішенням, ухваленим 30 листопада 1918 р. на другому Спільному зібранні УАН, було винесення подяки колишнім міністрам народної освіти і мистецтва України М.П. Василенку та П.Я. Стебницькому, завдяки яким справу створення УАН вдалося довести до бажаного кінця. М.П. Василенко одержав листа такого змісту [15, с. 186]:

Високоповажаний Миколо Прокоповичу!

Спільне Зібрання Української академії наук у Києві 30 листопада 1918 року, вперше зійшовшись на ділову працю після виборів свого президіума, одностайно постановило заслати Вам, Високоповажаний Миколо Прокоповичу, своє щире привітання та гарячу подяку, що, будиши Міністром народної освіти, Ви всією душею поклопоталися про заснування Української академії наук та й записали нестертими буквами своє ім'я в історію Академії.

*Голова-Президент Академії В.І. ВЕРНАДСЬКИЙ
Неодмінний секретар А.Ю. КРИМСЬКИЙ.*

Того ж дня Спільне зібрання УАН затвердило рішення Фізично-математичного відділу УАН від 29 листопада 1918 р. про створення на базі кафедри опору матеріалів Київського політехнічного інституту Інституту технічної механіки (директор — С.П. Тимошенко, з 1921 р. — К.К. Симінський).

7 грудня 1918 р. на третьому Спільному зібранні УАН неодмінний секретар УАН А.Ю. Кримський запропонував проект малої печатки УАН, який було затверджено з двома доповненнями: на знакові держави Св. Володимира повинен бути хрестик, а під тим знаком слід зазначити дату заснування УАН — 14.XI.1918 [15, с. 427]. Того ж дня голова Соціально-економічного відділу УАН М.І. Туган-Барановський повідомив Спільне зібрання УАН про підготовчу роботу Відділу зі створення Демографічного інституту, який невдовзі було створено [15, с. 427] (25 січня 1919 р. Спільне зібрання УАН його директором обрало М.В. Птуху). Голова Соціально-економічного відділу УАН поінформував Спільне зібрання УАН про відкриття при Відділі Інституту економічної кон'юнктури [15, с. 427] (директор М.І. Туган-Барановський).

8 грудня 1918 р. відбулося перше засідання I Відділу, на якому його головою обрано Д.І. Багалія [15, с. 186], 10 грудня його затверджено наказом гетьмана.

13 грудня 1919 р. відбулося перше засідання Правління УАН, головою якого обрано П.А. Тутковського [15, с. 187]. 16 грудня він повідомив Спільне зібрання УАН про склад Правління УАН: голова — П.А. Тутковський, член Правління від I Відділу — А.Ю. Кримський, його заступник — С.П. Тимошенко, від III Відділу — Ф.В. Тарановський [15, с. 428]. Віднині всі фінансові документи мав підписувати вже не Голова-Президент Академії, а голова

Правління УАН. На першому ж засіданні Правління УАН, після доповіді П.А. Тутковського про фінансове становище УАН, було прийнято рішення просити В.І. Вернадського звернутися до міністра народної освіти та мистецтв В.П. Науменка з проханням залишок суми з кредиту 200 000 крб, асигнованого за законом від 26 липня 1918 р. на першочергові видатки Академії, а також кредит на суму 869 216 крб 69 коп. (за законом від 12 листопада 1918 р.), відпущений в обрахунковому порядку на 1918 р., перевести в розпорядження президента УАН. Такий лист було відправлено [15, с. 187]. На цьому ж засіданні заслухали доповідь П.А. Тутковського про витрати на ремонт — 40 000 крб за кошторисом на 1918 р., а також про кошторис Правління УАН в сумі 240 000 крб на 1919 р. [15, с. 187—188].

14 грудня 1918 р. гетьман П.П. Скоропадський через ускладнення соціально-політичного та військового становища в Україні відмовився від влади, до Києва вступили війська Директорії і почалося її шеститижневе правління в місті (до 2 лютого 1919 р., коли в зв'язку з наступом більшовицьких військ вона переїхала до Вінниці).

26 грудня 1918 р. М.С. Грушевський ставить питання на засіданнях ради УНТ про ліквідацію УАН як установи, заснованої гетьманським урядом. Вважаючи статут УАН, вироблений комісією Міністерства освіти та мистецтв України за участю М.П. Василенка, шкідливим з точки зору національних інтересів України, УНТ створило комісію для його перегляду і зміни. У засіданнях ради взяли участь О.С. Грушевський, О.І. Левицький, П.А. Тутковський, А.Ю. Кримський, Г.Г. Павлуцький, Д.І. Дорошенко, Д.В. Антонович. Проти пропозицій М.С. Грушевського виступили Б.О. Кістяківський, А.Ю. Кримський, В.Л. Модзалевський [8, с. 123].

29 грудня створено Інститут економічної кон'юнктури та народного господарства України (директор М.І. Туган-Барановський).

Післямова. 2 січня 1919 р. відбулося засідання УНТ, на якому його голова М.С. Грушевський поставив питання про ліквідацію УАН як установи, створеної гетьманським урядом. Перероблений комісією УНТ статут УАН подано до Директорії. З цього приводу Н.Д. Полонська-Василенко в своїй книзі «Українська академія наук. Нарис історії» писала:

«Він доводив, що за Директорії треба розпочати все наново. Погляд М.С. Грушевського зустрів опозицію: з протестом виступили Б.О. Кістяківський, А.Ю. Кримський, В.Л. Модзалевський та інші. Внаслідок цієї дискусії вирішено було обмежитися деякими змінами Статуту Академії та добром нових академіків. Ця прикра подія, на жаль, не була цілком ліквідована, і відгуки її позначилися на дальшому житті Академії <...> У Грушевського темперамент політика взяв гору над об'єктивізмом великого історика. Ця постава до Академії залишилася у М.С. Грушевського на все життя. Його ворожість до інших академіків та самої установи вміло використовували ті, кому розквіт української національної культури був сіллю в очах» [3, с. 17—18].

3 січня 1919 р. Директорією видано закон щодо статуту Української академії наук у Києві з внесеною до нього низкою змін, зокрема доповнено

§ 21 стосовно друкування праць Академії українською та іноземними мовами (французькою, німецькою, англійською, італійською, латинською) за бажанням автора. При цьому обсяг видань іноземними мовами не повинен перевищувати 1/4 кількості тиражу, друкованого українською мовою. Параграфи 47 і 57 доповнювалися тим, що всі службові особи повинні вільно володіти українською мовою, а параграф 62 — що всі дійсні члени Академії наук при своєму затвердженні повинні присягати на вірність Українській Народній Республіці. Так, 18 січня 1919 р. не відбулось обрання В.І. Липського, оскільки Академія наук не мала його згоди із зазначеними вище параграфами, обрано його на посаду академіка тільки після одержання від нього письмової заяви такого змісту: «§ 21, 47, 57 і 62 статуту Академії наук мені відомі і я обов'язуюся їх виконувати». Такі ж письмові заяви подавали майбутні академіки та директори академічних установ, зокрема Б.О. Кістяківський, М.Ф. Сумцов, М.В. Птуха (25 січня 1919 р.), В.О. Кістяківський (1 березня 1919 р.) і т. д. [15, с. 431, 432, 434].

4 січня 1919 р. на черговому засіданні УАН її неодмінний секретар А.Ю. Кримський повідомив, що з Державної канцелярії через Департамент законодавчих справ надійшла копія закону Директорії про зміну статуту УАН за підписом В.К. Винниченка, С.В. Петлюри та інших. Спільне зібрання УАН прийняло закон до виконання, і до 1921 р. УАН керувалася у своїй діяльності статутом, скоригованим за часів Директорії. Видання статуту 1919 р. містить всі зазначені вище доповнення [19].

5 лютого 1919 р. до Києва вступили війська Червоної армії під командуванням М.О. Щорса та В.Н. Боженка (14 лютого сюди з Харкова переїхав і уряд УСРР на чолі з Х.Г. Раковським). Почалося друге, майже шестимісячне, більшовицьке панування в місті. 11 лютого опубліковано наказ В.П. Затонського про виділення УАН у власність приміщення-садиби, де розташовувався пансіон графині Левашової (нині Велика Володимирська, 54) [15, с. 433].

12 лютого 1919 р. відбулося Загальне зібрання УАН, на якому заслухано цей наказ наркома освіти В.П. Затонського. Збори доручили комісії з членів Правління та представників трьох відділів оглянути будинок пансіону і розробити порядок передачі його приміщень УАН. Цей день, 12 лютого 1919 р., радянська історіографія почала вважати датою заснування Академії наук України всупереч даті 14 листопада 1918 р., коли її справді було започатковано. Як стверджувалося протягом багатьох десятиліть, тільки перемога радянської влади відкрила широкі й небачені можливості для бурхливого розвитку науки і культури в країні, розбудови її інститутів та установ. Спроби переглянути справжню дату заснування Академії наук виникли вже наприкінці 20-х років, коли святкування 10-річчя Академії у 1928 р., яке спочатку мало бути офіційно відзначено, було «спущено на гальмах», а ювілейний збірник не побачив світ. Виявлені документи свідчать, що 31 січня 1929 р. відбулося засідання Комісії Політбюро ЦК КП(б)У під го-

ловуванням П.П. Любченка, на якому розглядалося питання про святкування 10-річчя УАН. Було вирішено провести його на початку липня 1929 р. Це стало першим кроком на шляху фальсифікації справжньої дати її заснування. В подальшому в офіційних виданнях заснування Академії наук України почали датувати 1919 роком. А вперше в академічному виданні дата 12 лютого 1919 р. як дата заснування Академії наук України з'явилась у праці О.В. Палладіна «Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки. 1919—1944», виданій на відзначення її 25-річчя [20].

Справжню дату заснування Академії відновлено в різних виданнях наприкінці 80-х років, коли Україна стала самостійною державою. Офіційне відзначення заснування Академії відбулось 16 грудня 1993 р. вже в Незалежній Україні святкуванням 75-річчя її створення [21, с. 392].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Павленко Ю.В., Руда С.П., Храмов Ю.О. Природознавство в Україні до початку ХХ ст. К.: Академперіодика, 2001. 527 с.
2. Кульчицький С.В., Павленко Ю.В., Руда С.П., Храмов Ю.О. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918—1998. К.: Фенікс, 2000.
3. Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія наук (нарис історії) (1918—1930). Київ: Наукова думка, 1993. 415 с.
4. Кубійович В. Нарис історії наукового товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 1991.
5. Михайло Грушевський. Наукова діяльність Товариства імені Шевченка в 1896 і 1897 рр. // Грушевський М.С. Твори: у 50 т. / Редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів: Вид-во «Світ», 2004. Т. 6. С. 542—549.
6. Грушевський М.С. Три Академії // Грушевський М.С. Твори: у 50 т. / Редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів: Вид-во «Світ», 2015. Т. 10. Кн. 1. С. 399—412.
7. Онопрієнко В., Реєнт О., Щербань Т. Українське наукове товариство: 1907—1921 роки. К., 1998. 242 с.
8. Храмов Ю.О., Руда С.П., Павленко Ю.В., Кучмаренко В.А. Рання історія Академії наук України. 1918—1921. К.: Манускрипт, 1993. 248 с.
11. Чотири універсали. К.: Добровільне т-во книголюбів України, 1990.
12. Вороненко В.В., Кістерська Л.Д., Матвеева Л.В., Усенко І.Б. Микола Прокопович Василенко К.: Наук. думка, 1991. 272 с.
10. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність. 1917—1919. К.: Манускрипт, 1995.
13. Вернадський В.І. Спогади. Перший рік Української академії наук в Києві / Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського. Том 1: Володимир Іванович Вернадський і Україна. Книга 1: Науково-організаційна діяльність (1918—1921). К.: НБУВ, 699 с.
14. Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. Київ, 1919.
15. Історія Академії наук України. 1918—1923. Документи і матеріали. К.: Наук. думка, 1993. 569 с.
16. Пояснювальна записка до законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. К., 1918.
17. Скоропадський П. Спомини. К.: Україна, 1992.
18. Статут Української академії наук у Києві. К., 1919.
19. Статут і штати УАН у Києві. К., 1919.

20. Палладін О.В. Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки, 1919—1944. Київ: Вид-во Академії наук УРСР, 1944. 109 с.
21. Національна академія наук України. 1918—2013. Хронологія. К., Фенікс, 2013. 528 с.

Одержано 16.01.2018

REFERENCES

1. Pavlenko Yu.V., Ruda S.P., Khramov Yu.O. Pryrodoznavstvo v Ukraini do pochatku KhKh st. K.: Akadempriodyka, 2001. 527 s.
2. Kulchytskyi S.V., Pavlenko Yu.V., Ruda S.P., Khramov Yu.O. Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy v suspilno-politychnomu konteksti. 1918—1998. K.: Feniks, 2000.
3. Polonska-Vasylenko N.D. Ukrainska Akademiia nauk (narys istorii) (1918—1930). Kyiv: Naukova dumka, 1993. 415 s.
4. Kubiiovych V. Narys istorii naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka. Lviv, 1991.
5. Mykhailo Hrushevskiy. Naukova diialnist Tovarystva imeni Shevchenka v 1896 i 1897 rr. // Hrushevskiy M.S. Tvory: u 50 t. / Redkol.: P. Sokhan (holov. red.), I. Hyrych ta in. Lviv: Vyd-vo «Svit», 2004. T. 6. S. 542—549.
6. Hrushevskiy M.S. Try Akademii // Hrushevskiy M.S. Tvory: u 50 t. / Redkol.: P. Sokhan (holov. red.), I. Hyrych ta in. Lviv: Vyd-vo «Svit», 2015. T. 10. Kn. 1. S. 399—412.
7. Onopriienko V., Reient O., Shcherban T. Ukrainske naukove tovarystvo: 1907—1921 roky. K., 1998. 242 s.
8. Khramov Yu.O., Ruda S.P., Pavlenko Yu.V., Kuchmarenko V.A. Rannia istoriia Akademii nauk Ukrainy. 1918—1921. K.: Manuskrrypt, 1993. 248 s.
11. Chotyry universaly. K.: Dobrovilne t-vo knyholiubiv Ukrainy, 1990.
12. Voronenko V.V., Kisterska L.D., Matvieieva L.V., Usenko I.B. Mykola Prokopovych Vasylenko K.: Nauk. dumka, 1991. 272 s.
10. Pavlenko Yu., Khramov Yu. Ukrainska derzhavnist. 1917—1919. K.: Manuskrrypt, 1995.
13. Vernadskiy V.I. Spohady. Pershyi rik Ukrainskoi akademii nauk v Kyievi / Vybrani naukovy pratsi akademika V.I. Vernadskoho. Tom 1: Volodymyr Ivanovych Vernadskiy i Ukraina. Knyha 1: Naukovo-orhanizatsiina diialnist (1918—1921). K.: NBUV, 699 s.
14. Zbirnyk prats omisii dlia vyroblennia zakonoproektu pro zasnuvannia Ukrainskoi Akademii nauk u Kyievi. Kyiv, 1919.
15. Istoriia Akademii nauk Ukrainy. 1918—1923. Dokumenty i materialy. K.: Nauk. dumka, 1993. 569 s.
16. Poiasniuvalna zapyska do zakonoproektu pro zasnuvannia Ukrainskoi akademii nauk u Kyievi. K., 1918.
17. Skoropadskiy P. Spomyny. K.: Ukraina, 1992.
18. Statut Ukrainskoi akademii nauk u Kyievi. K., 1919.
19. Statut i shtaty UAN u Kyievi. K., 1919.
20. Palladin O.V. Akademiia nauk Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliki, 1919—1944. Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk URSR, 1944. 109 s.
21. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. 1918—2013. Khronolohiia. K., Feniks, 2013. 528 s.

Received 16.01.2018

Г.А. Дороніна, кандидат исторических наук, научный сотрудник,
ГУ «Институт исследований научно-технического потенциала
и истории науки им. Г.М. Доброва НАН Украины»,
e-mail: budzika86@gmail.com

А.Г. Луговский, кандидат исторических наук, научный сотрудник,
ГУ «Институт исследований научно-технического потенциала
и истории науки им. Г.М. Доброва НАН Украины»,
e-mail: aglugovskij.1951@gmail.com

Ю.И. Мушало, кандидат исторических наук, научный сотрудник,
ГУ «Институт исследований научно-технического потенциала
и истории науки им. Г.М. Доброва НАН Украины»,
e-mail: mushkalo@ukr.net

Ю.А. Храмов, доктор физико-математических наук, профессор,
заведующий отделом, ГУ «Институт исследований научно-технического потенциала
и истории науки им. Г.М. Доброва НАН Украины»,
e-mail: fenixprint@ukr.net

СОЗДАНИЕ УКРАИНСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК В КИЕВЕ В 1918 г.: ХРОНОЛОГИЯ СОБЫТИЙ

В статье освещена предыстория создания Украинской академии наук (УАН) в конце 80-х — начале 90-х годов XIX века, в частности деятельность Научного общества им. Т. Шевченко и Украинского научного общества как предшественников, по мнению М.С. Грушевского, УАН. Представлена подробная хронология событий, связанных с созданием УАН в Киеве на протяжении 1918 года, на фоне изменения политической власти в тот период — от Украинской Народной Республики до Гетьманата и Директории, вплоть до прихода большевиков. Отражены различия во взглядах М.С. Грушевского и В.И. Вернадского на модель национальной академии; работа Комиссии для выработки законопроекта о создании УАН и проблемы, с которыми она сталкивалась, ее личный состав; задачи и структура УАН. Приведен оригинал Закона об учреждении Украинской академии наук в г. Киеве. Также упомянуто о попытках некоторых членов Украинского научного общества поставить под сомнение легитимность создания Академии. Названы причины фальсификации настоящей даты создания Академии наук, которая восстановлена в конце 80-х годов.

Ключевые слова: *Украинская академия наук (УАН), Научное общество им. Т. Шевченко, Украинское научное общество, Украинская Центральная Рада, Министерство образования и искусств, Комиссия для выработки законопроекта об учреждении УАН, Общее собрание УАН, устав, Отдел.*

H.A. Doronina, PhD (History), researcher, G.M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the NAS of Ukraine, e-mail: budzika86@gmail.com

O.H. Luhovskiy, PhD (History), researcher, G.M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the NAS of Ukraine, e-mail: aglugovskij.1951@gmail.com

Yu.I. Mushkalo, PhD (History), researcher, G.M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the NAS of Ukraine, e-mail: mushkalo@ukr.net

Yu.O. Khramov, Dsc (Phys.-Math.), professor, department head, G.M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the NAS of Ukraine, e-mail: fenixprint@ukr.net

CREATING THE UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES IN KYIV IN 1918: CHRONOLOGY OF EVENTS

A ramified system of higher education establishments existed in Ukraine in late 19 — early 20 century, with some portions of research performed in humanitarian, natural and technical fields. This gives grounds to say that the conditions for creating the Academy of Sciences as an entity bringing together outstanding scientists on radically new principles but with government support and organizing an extensive network of research in diversified fields existed at early 20 century.

A favorable background for creating the Ukrainian Academy existed in the Western Ukraine. An attempt to establish it was made in the city of Lviv in 1873 by creating T. Shevchenko Scientific Society with the mission of promoting the Ukrainian letters. The Ukrainian Scientific Society was created in 1907 in Kyiv, which members were best representatives of the Ukrainian intellectual elite.

The issue of the need for real effort to create the Ukrainian Academy of Sciences (UAS) was raised in times of the Ukrainian People's Republic, on March 29, 1917. However, the title of "Ukrainian Scientific Society" could not be easily replaced with "Academy", because the national academy of sciences is a radically new entity of the state in the science field.

These and other events accompanying the UAS establishment in late 19 — early 20 century are discussed. The detailed chronology of events in the year of 1918 is given against the backdrop of political powers in that period, from the Ukrainian People's Republic to the Hetmanat and the Directory, till the coming of bolsheviks. Efforts of M.S. Hrushevskiy, a prominent Ukrainian politician and scientist, and V.I. Vernadskiy, an outstanding scientist-naturalist, around the UAS creation are highlighted, with outlining the differences in their visions of the UAS model. An account of the work of the Commission for Elaboration of Draft Law on the Establishment of the Ukrainian Academy of Sciences, objectives and structure of the UAS is given. The original Law on the Ukrainian State on the Establishment of the Ukrainian Academy of Sciences in the City of Kyiv is reproduced. Attempts of some members of the Ukrainian Scientific Society to challenge the legitimacy of the newly established UAS are mentioned.

The reason behind falsification of the true date of the UAS creation is shown. The General Session of UAS took place on February 12, 1919, with the resolution of the National Commissioner on Education of the Bolshevik government delivered. The Session assigned the commission consisting of the UAS Board members and representatives of the UAS departments to inspect the premises of a mansion (former boarding school) and elaborate the procedure for transfer of the premises to UAS. This day, February 12, 1919, was considered by the soviet historiography as the date when UAS was established, contrary to the true date of November 14, 1918.

Keywords: *Ukrainian Academy of Sciences (UAS), T. Shevchenko Scientific Society, Ukrainian Scientific Society, Ukrainian Central Rada, Ministry of Education and Arts, Commission for Elaboration of Draft Law on the Establishment of the Ukrainian Academy of Sciences, General Session of UAS, statute, Department.*